

визначених законодавством, тарифів на житлово-комунальні послуги, що надаються суб'єктами господарювання, які перебувають у спільній власності територіальних громад та/або користуються об'єктами спільної власності територіальних громад".

Крім того потребує законодавчого закріплення питання щодо виключення з повноважень Ради Міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій повноважень з регулювання (встановлення)

цінових тарифів на послуги водо-, теплопостачання, водовідведення.

Література

1. Захарін С. Оптимізація форм і методів державного регулювання іноземного інвестування / С. Захарін // Економіка України. – 2001. – № 8. – С. 40–44.
2. Стародубровская И. Основы антимонопольной политики / И. Стародубровская // Вопросы экономики. – 1990. – № 6. – С. 31–37.

УДК 351.713:336.226.1

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ АНТИМОНОПОЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Попов Р.А.

завідувач протокольно-організаційного відділу Секретаріату Кабінету Міністрів України

Annotation

The author conducts a setting of state control in the field of economic defense, forms of fight against monopolies, an essence of anti-monopoly policy in the article.

Анотація

Досліджено призначення державного контролю у сфері захисту економічної форми боротьби з монополіями, сутність антимонопольної політики.

Ключові слова

Природна монополія, державне регулювання, антимонопольна політика, антимонопольне законодавство.

I. Вступ

Формування будь-якої правової держави та її гармонійний розвиток залежать від уміння організувати захист її економічних інтересів. Становлення в Україні ринкових відносин зумовлює необхідність реформування законодавства про захист економічної конкуренції, яке в сучасних умовах має бути одним із найголовніших механізмів забезпечення успіху ринкової трансформації в економіці держави та реалізації цілей і завдань сучасної конкурентної політики.

II. Постановка завдання

Мета статті – дослідити сутність державної антимонопольної політики України.

III. Результати

Питання конкурентної політики, тенденції розвитку ринкової економіки досліджували такі зарубіжні вчені, як Д. Барнес, Р. Вернон, В.К. Вескозі, Дж.Е. Гарінгтон, І. Кірцнер, М. Портер, А. Чемберлін, Д. Шиллінг, зокрема питання економічної теорії – Д. Гамільтон, К. Макконел, Е. Маршалл, Д. Рубинфельд, П. Самюельсон, С. Фішер.

В Україні проблеми конкурентних відносин в умовах ринкової трансформації, ме-

ханізмів державного регулювання в сфері конкурентної політики та державного управління розглядалися в працях багатьох учених: О. Андрійко, Ю. Бажала, Е. Бакалінської, З. Борисенко, С. Валітова, Г. Губерної, В. Дорофійка, Ю. Журика, О. Костусева, В. Мамотова, А. Мерзляк, Н. Нижник, О. Олійник, Л. Пашка, В. Пілюшенка, О. Поважного, С. Поважного, Д. Решиткова, В. Савчука, Н. Саніахметової, К. Тотьєва, Н. Яременка та інших.

Згідно зі ст. 42 Конституції України, держава забезпечує захист конкуренції в підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монополієм положенням на ринку, неправомірне обмеження конкуренції і недобросовісна конкуренція. Види монополій визначаються законом. Вимоги цієї статті Конституції – фундамент, на якому тримається вся система захисту конкуренції в Україні. Закріплення в Конституції конкурентних вимог підтверджує важливу роль, яку має відігравати державна антимонопольна політика в системі державного регулювання.

Значною перешкодою на шляху розвитку конкуренції є порушення нормативно встановлених правил поведінки у сфері господарювання її суб'єктами, органами державної влади чи місцевого самоврядування. Протидія таким порушенням і є одним з основних завдань діяльності антимонопольних органів України, які здійснюють контроль за дотриманням норм конкурентного законодавства.

На сьогодні в Україні здійснені значні кроки у формуванні правової й інституційної бази державного регулювання економічної конкуренції.

Створення й розвиток конкурентного середовища – невід'ємна складова ринкової економіки. Як відзначав Л. Ерхард, конкуре-

Держава та регіони

нція є “найбільш ефективним засобом для досягнення добробуту”. Вона одна, за його словами, “дає можливість усім людям користуватися господарським прогресом, особливо в ролі споживачів. Вона ж знищує всі привілеї, що не є безпосереднім результатом підвищення продуктивності праці” [1].

Держава постійно турбується про зміцнення гарантій вільної конкуренції. Головним напрямом такого зміцнення є державний контроль антимонопольних органів у сфері економічної конкуренції. Такий контроль пов'язаний з реалізацією державою правових гарантій конкуренції, закріплених у Конституції, конкурентному законодавстві, і є однією з обов'язкових умов формування та розвитку соціально орієнтованої ринкової економіки, свободи конкуренції на товарних ринках.

Поняття “конкуренція” походить від пізньолатинського слова *conkurentia* – стикатися, і тісно пов'язане з поняттями “ринок” і “товарне виробництво”. Відносини конкуренції виникли одночасно з ринковими відносинами, проте перші теоретичні положення конкурентної боротьби були сформульовані тільки в середині XVIII ст.

Основи теорії конкуренції заклав англійський економіст А. Сміт. Він визначив поняття конкуренція як суперництво й ототожнив його з “невидимою рукою”, яка нібито смикає за ниточки підприємців, змушуючи їх діяти відповідно до плану розвитку економіки. А. Сміт вважав конкуренцію чинником, який регулює суспільні й приватні інтереси та безжально витісняє з ринку фірми, які виготовляють неякісну і непотрібну продукцію [1, с. 56]. Таким чином, дія механізму конкуренції мотивує всіх учасників ринкового господарства не зупинятися на досягнутому, а перебувати в постійному пошуку нових можливостей. Конкуренція діє як примусова сила, змушуючи підприємців боротися за збільшення прибутку шляхом пошуку нових форм і методів виробництва, використання новітньої технології, нових способів організації й управління.

Державний контроль у сфері захисту економічної конкуренції покликаний охопити всю нормативно-правову основу у сфері конкуренції й обмеження монополістичної діяльності, а тому, перш за все, необхідно чітко окреслити поняття й ознаки такого контролю.

Державний контроль є важливим видом діяльності, здійснюється уповноваженими державними органами, посадовими особами і спрямований на забезпечення законності та дисципліни. Суть державного контролю полягає в спостереженні і перевірці суспільної системи та всіх її елементів відповідно до певних напрямів, а також у попередженні й виправленні можливих помилок і

неправомірних дій, що перешкоджають такому розвитку.

Історія розвитку монополій є водночас і історією боротьби з ними. Негативні результати монополізації виявилися відразу, і це особливо відчували широкі верстви населення. Намагання великих об'єднань цілком захопити ринки викликало невдоволення дрібних і середніх підприємців та широкої громадськості. Навколо монополій формується негативна громадська думка, яка вимагає державного захисту споживачів від свавілля монополістів, обмеження діяльності останніх. Такі настрої населення набули особливого розмаху в США, Канаді та Австралії, де процеси монополізації відбулися найшвидше, а їх негативні наслідки були вражаючі. Саме тому в цих, а потім і в інших країнах були прийняті законодавчі акти, які поставили певні перешкоди монополістичному захопленню ринків.

У Сполучених Штатах першим законодавчим актом, спрямованим проти монополізації економіки, був Антитрестівський акт Шермана (1890 р.), який оголосив незаконним створювати монополії або вступати в змову для обмеження конкуренції. Цей закон з доповненнями 1914, 1936, 1950 рр. діє і дотепер. Саме він заклав основи світової антимонопольної кампанії. Цим законом заборонялися трести й картелі. Щоб обійти його, монополії створювали холдинг-компанії, здійснювали повне злиття корпорацій, за якого ліквідувалась виробнича й правова самостійність компаній, що поглинались, а картельні угоди замінювалися негласними “джентльменськими” угодами або так званим “лідерством у цінах”. Порушення “Акта Шермана” каралися, як кримінальні злочини. Індивідуальні порушники каралися штрафом у розмірі до 250 тис. дол. і тюремним ув'язненням до 3 років за кожне порушення. Корпорації могли бути оштрафовані на 1 млн дол. за кожне порушення [1, с. 233].

Пізніше був прийнятий Закон Клейтона (1914 р.), який заборонив угоди про обмеження кола контрагентів, купівлю або “поглинання” фірм, що можуть призвести до монополістичної ситуації. Потім був Акт про Федеральну торговельну комісію (1914 р.), який був прийнятий, щоб привести в дію попередні антитрестівські закони й наглядати за їх виконанням. Протягом 1920-х рр. антитрестівська діяльність дещо послабилася, проте з початком депресії 1930-х рр. суспільство перестало хвилювати питання підвищення цін. Від підприємців, особливо дрібних, почали надходити до законодавчих органів вимоги стримувати ціни від падіння, а не підвищення. Проте пізніше процес державного регулювання монополій продовжився і прийнятий “Закон Селлера–Кефовеера” (1950 р.) доповнив попередні нормативні акти положенням про недопущен-

ня злиття фірм шляхом придбання активів. У європейських країнах, а також Японії, антимонопольний процес відбувався пізніше, ніж у Сполучених Штатах. Це пояснюється тим, що протягом багатьох років у цих державах не існувало певної думки про законність монополістичних об'єднань. Так, перші закони проти монополій у Європі були прийняті лише в 1930-х рр. (Бельгія і Голландія – у 1935 р., Данія – 1937 р., Великобританія – 1948 р., ФРН – 1957 р., Франція – 1963 р.) [3, с. 5].

А в країнах Східної Європи такі законодавчі акти взагалі з'являються лише наприкінці 1980-х рр. Антимонопольне законодавство країн Західної Європи є ліберальнішим, ніж у США. Воно не поширюється на націоналізовані підприємства, сільське господарство, рибальство, лісове господарство, видобуток вугілля, зв'язок, страхування тощо. Є винятки, що стосуються деяких типів міжфірмових угод, таких як угоди між малими й середніми компаніями, експортні угоди, угоди, пов'язані з раціоналізацією.

Конкуренція та антимонопольна практика регулюються сьогодні й на міждержавному рівні. Так, статті 85 і 86 Римського договору, що вважається початком ЄЕС, теж містять заборони монополістичних угод та створення монополій. Вони є також об'єктом міжурядових договорів, регулюються документами Комісії ООН з питань промисловості і торгівлі та ін. Антимонопольна політика не має на меті ліквідацію чи заборону великих монополістичних утворень, бо в суспільстві давно склалося розуміння того, що монополія, як один із основних факторів зростання прибутку, не може бути "приборкана", тому основним завданням є поставити її під державний контроль, усунути можливість зловживань монополістичним становищем.

Можна назвати такі дві основні форми боротьби з монополіями:

- 1) запобігання створенню монополій;
- 2) перешкоджання використанню монополістичної влади.

Законодавство країн Заходу діє в основному за допомогою першої форми. Це відбувається тому, що, на думку провідних спеціалістів у цій галузі, значно легшим є не допустити виникнення монополії, аніж потім боротися з нею. Такими попереджувальними заходами є заборона об'єднань, а також змов, які призводять до обмеження виробництва й торгівлі; тобто йдеться про заборону створення монополій будь-якого відомого виду. Також існує заборона на придбання акцій та інших активів підприємств-конкурентів, якщо це веде до монополізації галузі та послаблює конкурентну боротьбу. Наприклад, у Японії з таких міркувань були заборонені холдингові компанії [4, с. 23].

У світовій економічній практиці розрізняють три основні типи злиття підприємств:

горизонтальне, вертикальне та диверсифікацію. Перший тип має місце, коли об'єднуються фірми – представники однієї галузі, які випускають тотожну продукцію або надають альтернативні послуги, тому саме цей тип злиття найбільше переслідуються законодавчими актами. Інші два – вертикальний (об'єднання двох фірм, пов'язаних виробничою чи технологічною залежністю) та диверсифікація (об'єднання фірм – виробників різнопланових продуктів чи послуг) – контролюються менше і ставлення до них ліберальніше, бо вони не створюють можливості монополізації окремих ринків.

Поруч із заходами, спрямованими на недопущення утворення монополій на ринках, існують також такі, які покликані боротися з уже існуючими фірмами, що можуть вважатися монополістами. Проти них застосовується високе оподаткування монополістичних прибутків, контроль за цінами на продукти виробництва монополістичних утворень, переведення монополій у державну власність, адміністративне покарання за порушення антимонопольного законодавства, здійснення демонополізації, розукрупнення монополій.

Водночас специфіка економіки України полягає в тому, що ще в період її входження в народногосподарську систему СРСР вона відрізнялася одним з найвищих рівнів концентрації та централізації виробництва, його монополізації. Сьогодні надмірний рівень монополізації не тільки зберігся, але певною мірою навіть збільшився, оскільки держава протягом останніх років, послабивши контроль над виробником, своєчасно не впровадила механізм його обмеження шляхом створення й підтримки конкуренції.

Про масштаби монополізму в нашій країні поки що доводиться говорити, оперуючи наближеними цифрами. За твердженням голови Антимонопольного комітету України, в 1993 р. в Україні було близько 540 підприємств-монополістів, частка яких на загальнодержавних ринках відповідних товарів перевищувала 35%, а в подальші роки значних змін не відбулося. Українає монополістом у СНД з видобутку та збагачення титанової сировини, а також монополістично виробляє такі рідкісноземельні метали, як цирконій, гафній, ніобій, понад 80% трихлорсилану – сировини для виробництва напівпровідникового кремнію, близько 70% монокристалічного кремнію. Найбільш змонополізованими в Україні є ринки машинобудування – 97,7%, медичної промисловості – 75,7%, хімічної та нафтохімічної промисловості – 68,9%, металургії – 44,9%. На початок 2004 р. нараховувалось понад 400 підприємств, які займали монополістичне положення на 460 регіональних ринках. Занадто монополізовані також посередницькі структури в агропромисловому комплексі [2, с. 131].

Причиною появи антимонопольних законів у сучасному вигляді стала не теорія (правильна або неправильна) і не реальні факти монополізації, а боротьба окремих груп з інтенсивною конкуренцією.

IV. Висновки

Поглиблення економічних перетворень й активізація інтеграційних процесів загострюють питання щодо державної антимонопольної політики стосовно захисту суб'єктів господарювання та споживачів від недобросовісної конкуренції, зловживань монопольним становищем на ринку, антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання, органів державної влади і органів місцевого самоврядування та, відповідно, потребує вдосконалення механізму здійснення державного контролю в сфері захисту економічної конкуренції та забезпечення захисту конкурентних відносин в Україні.

Антимонопольне законодавство в Україні визначає правові основи обмеження монополізму, недопущення недобросовісної конкуренції в підприємницькій діяльності та здійснення державного контролю за його дотриманням. Законами України "Про захист від недобросовісної конкуренції" та "Про захист економічної конкуренції" караються всі дії підприємця, спрямовані на створення перешкод доступу на ринок іншим та встановлення дискримінаційних цін на свої товари. Закони передбачають здійснення демонаполізації економіки, фінансової, матеріально-технічної, інформаційної, консультативної та іншої підтримки підприємців, які сприяють розвитку конкуренції.

Світові монопольні процеси змусили державу посилити регуляторні заходи в економіці. Спеціальна антимонопольна політика та антимонопольне законодавство дали змогу поставити під контроль процеси монополізації, зберегти й посилити конкуренцію.

Антимонопольна політика є, з одного боку, системою законів, що забороняють певні види здійснення підприємницької діяльності, які стримують конкуренцію (наприклад, змова з метою фіксації цін), а з іншого – системою законів, що обмежують діяльність таких ринкових структур як монополія та олігополія, які явно можуть стримувати торгівлю і зловживати своєю ринковою владою.

Література

1. Антимонопольна діяльність : підручник / В.Д. Лагутін, Л.С. Головка, Ю.І. Кречул та ін. ; [за ред. проф. В.Д. Лагутіна]. – К. : КНТЕУ, 2005. – 580 с.
2. Журик Ю.В. Отримання доказів та здійснення доказування у справах про порушення законодавства про захист економічної конкуренції / Ю.В. Журик // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – № 1–2 (9–10). – С. 130–138.
3. Мельниченко О. Про деякі питання розвитку галузі конкурентного права / О. Мельниченко // Вісник комерційного права. – 2001. – № 3. – С. 4–6.
4. Чернелевська О.Л. Конкурентне законодавство України: формування, зміст та розвиток : монографія / О.Л. Чернелевська. – К., 2006. – 216 с.

УДК 65.00(075.8)

КУЛЬТУРА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК ВИД КУЛЬТУРИ (СУБКУЛЬТУРА): СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ

Сидоренко Н.С.

аспірант Дніпропетровського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентові України

Annotation

The analysis of culture of state administration is done from point of its structure, influence on forming of professional culture of civil servant. The structure of this type of culture (subcultures) is offered.

Анотація

Зроблено аналіз культури державного управління з погляду її впливу на формування професійної культури державного службовця. Запропоновано структуру цього виду культури (субкультури).

Ключові слова

Культура державного управління, культура влади і управління, культура держав-

ного органу, професійна культура державного службовця.

I. Вступ

Проблема управлінської культури державних органів складна та багатоаспектна. Вона об'єднує різні галузі знань, вивчає різноманітні сфери життя. Дослідження цієї проблеми має бути комплексом, передбачати різні види аналізу, серед яких важливу роль відіграє системний. Цей вид культури може розглядатися як елемент державно-управлінської системи, складова загальної культури, як результат розвитку державно-управлінського життя суспільства та ресурс державного управління [12, с. 8]. Управлінська культура державних орга-